

ԱՐԱՄԱՅԻՍ ՍԱՐԿԱՎԱԳ ԱԶԻԶՅԱՆ
Միաբան Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի

ՄՅՈՒՌՈՆՈՐԻՆՈՒԹՅԱՆ ԾԻՍԱԿԱՐԳԸ.
ԾԻՍԱՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ՝

Վայոց Եկեղեցում մյուսուսին գործածությունն սկսվում է Դ. դարից², սակայն որեւէ տեղեկություն չունենք, թե Ս. Դրիգոր Լուսավորիչը եւ նրա հաջորդները ինչպես են մյուսոն օրհնել: Չգիտենք նաեւ, թե սկզբնական շրջանում ինչպիսի նյութերից է պատրաստվել մյուսոնը: Ժ. դարի մատենագիր Ուխտանես եպիսկոպոսը ներկայացնում է է. դարում տեղի ունեցած Մյուսոնօրհնության համառոտ նկարագրություն. «...այնուհետեւ մտեալ ի պաշտօն գիշերոյն՝ սաղմոսիւք՝ եւ օրհնութեամբ՝ եւ երգօք հոգեւորօք ըստ խորհրդոյ ատուրն, եւ կարդացմամբք ըստ պատշաճի խորհրդոյն հանէին զգիշերն ի գլուխ յաղօթսն Աստուծոյ եւ զտիւն ողջոյն տքնեալ՝ մինչեւ կատարեցաւ խորհուրդն ամենայն ի փառս Աստուծոյ»³: Ճիշտ է, յստեղ չկա ծիսական միավորների թվարկում, որից կարող էինք ավելի հստակ պատկերացում կազմել Մյուսոնօրհնության ծիսակարգի վաղ շրջանի պատմական զարգացման վերաբերյալ, սակայն հստակ է, որ հատուկ ծիսակարգ է եղել, որով օրհնվել է մյուսոնը:

^{1*} Ստացուել է 21.12.2022, գրախօսուել է 23.12.2022:

Էլ. հասցե՝ aramayis.sarkavag@mail.ru;

² Առաջին վկայությունը մեզ հաղորդում է Ագաթանգեղոսը՝ գրելով. «Եւ իբրեւ իջանէին մարդիկն ամենայն եւ թագաւորն ի մկրտութիւն անդր, ի ջուրսն Եփրատ գետոյն՝ նշան սքանչելի երեւեալ յԱստուծոյ. զի գետը առեալ ջուրք գետոյն՝ անդրէն դարձան ընդ կրովն: Եւ լոյս սաստիկ երեւեալ ի նմանութիւն սեան լուսաւորի՝ եւ եկաց ի վերայ ջուրք գետոյն, եւ ի վերայ նորա նմանութիւն տէրունական խաչին. եւ այնչափ ծագեաց լոյսն, մինչեւ արգելոյր զճառագայթս արեգականն եւ նուաղեցուցանէր: Եւ իւր օծութեան, զոր արկանէր Գրիգորիոս ի վերայ մարդկանն՝ շրջան առեալ ի մէջ գետոյն շուրջ զմարդկան խաղայր»: Ա. Գ. Լ. Բ. Ա. Գ. Ե. Ո. Մ., Հայոց պատմական, աշխ.՝ Ա. Տեր-Ղեւոնդյանի, Երեւան, 1983, էջ 464:

Այդ մասին գրում է նաև պատմիչ Հովհան Մամիկոնյանն իր «Պատմութիւն Տարօնոյ» երկում. «Եւ առեալ սրբոյն Գրիգորի իշուցանէ զնոսա ի ձորն Այծասնայ եւ մկրտեաց զնոսա քրիստոնսագարդ զծամմբն՝ առնելով հաւատարացեալս Սուրբ Երորդութեանն: Եւ երեւցցոյց Տէր լոյս մեծ ի սեան հրեղէինի ի վերայ մկրտելոցն. եւ կացեալ երիւ ժամս լուսոյն»: Տէ՛ն Յովհն ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆ, Պատմութիւն Տարօնոյ, 1941, Երեւան, էջ 105–106:

³ ՈՒՆՏԱՆԷՍ ԵՊՈՍԿՈՓՈՍ, Պատմութիւն Հայոց, Հատուած Երկրորդ, Վաղարշապատ, 1871, էջ 68, հմմտ. «Մատենագիրք Հայոց», հտ. ԺԵ., Անթիլիաս, 2010, էջ 555:

Հայոց հոգեւոր կառույցում եկեղեցական կարգերը մեկտեղված են Մաշտոց ծիսամատյանում, որի համակարգողը եղել է Մաշտոց Ա. Եղիվարդեցի հայրապետը (897—898), սակայն նրա կազմած օրինակը մեզ չի հասել: Մաշտոց ծիսամատյանի ամենահին օրինակը Վենետիկի 457 համարի ձեռագիրն է⁴: Այս Մաշտոցում կան 45 կանոններ, որոնց թվում հիշատակվում է նաեւ Մյուռնոօրհնության կանոնը: Սակայն գրիչը միայն վերնագիրն է արտագրել՝ բաց թողնելով ծիսակարգը. «Կանոն խորհրդածութեան սուրբ իւղոյն, զոր միւռոնն կոչեն»⁵: Վերնագրից անմիջապես հետո կարդում ենք. «Բայց մեք ոչ իշխեմք գրել, զի մի՛ անհնազանդ գտանիցիմք սուրբ Լուսաւորչի աթոռոյն եւ մեծի հայրապետին մերոյ»⁶: Այս վկայությունը ցույց է տալիս, որ Մյուռնոօրհնության կանոնի հրապարակայնացումն ավանդաբար դեմ է եղել Հայոց հայրապետների կամքին: Մյուռնոօրհնության կանոնի բացակայությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ Մյուռնոօրհնության կարգը ծածկյալ խորհուրդ էր համարվում: Նույնը վերաբերում է նաեւ կաթողիկոսական ձեռնադրության եւ օծման կարգին: Քաղաքական նկատառումներից ելնելով՝ այս երկու կարգերը կաթողիկոսարաններում առանձին եւ անգամ ծածուկ են պահվել: Պատճառն այն է, որ եղել են դեպքեր, երբ քաղաքական իշխանությունները Հայոց կաթողիկոսական գահին նստեցրել են իրենց հաճո որեւէ մեկին: Կաթողիկոսական ձեռնադրության եւ օծման կանոնը մեծապես օգնում էր անվավեր համարելու քաղաքական իշխանությունների միջամտությամբ որեւէ մեկին Հայոց կաթողիկոսական գահին նստեցնե-

⁴ Այս ձեռագիրը թուագրւում է Թ. կամ Ժ. դար: Տես «Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ», հտ. Գ., կազմ.՝ Հ. Բ. Սարգսյանը եւ Հ. Գ. Սարգսյանը, Վենետիկ, 1966, էջ 1:

⁵ «Մայր Մաշտոց», հտ. Ա., գիրք Ա. (Ժ. դար), աշխ.՝ Գ. Տէր-Վարդանեանի, Ս. Էջմիածին, 2012, էջ 360: Գրիչը, սակայն, չի նշում, թե որ կաթողիկոսն է արգելել Մյուռնոօրհնության կանոնի ընդօրինակումը: Արգելքը չէր կարող դնել Հովհան Գ. Օձնեցի հայրապետը (717—728), քանի որ Դվինի ժողովի Թ. կանոնում նա արգելում է քահանաներին եւ եպիսկոպոսներին մյուռնոօրհնել, բայց չի արգելվում Մյուռնոօրհնության կանոնների ընդօրինակություններն ու տարածումը: Ամենայն հավանականությամբ արգելողը Անանիա Ա. Մոկացի կաթողիկոսն (946—968) է, քանի որ հայտնի է նրա պաշարը Աղվանքի կաթողիկոսի, Սյունյաց Հակոբ եպիսկոպոսի եւ Խոսրով Անձեւացու դեմ. «....հաւանօրէն ալդ խոովալոյզ ժամանակին եւ Անանիա կաթողիկոսի ի գործ դրած ծանր միջոցներու վախէն՝ Մաշտոցիս գրիչը խոհեմութիւն համարած է զանց ընել գրելու միւռոնի օրհնութեան կանոնը»: Տես «Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ», հտ. Գ., էջ 3:

⁶ «Մայր Մաշտոց», հտ. Ա., գիրք Ա. (Ժ. դար), էջ 360:

լու փորձերը⁷: Նույնը վերաբերում է նաեւ Մյուռնորհնության կանոնին, որ անարժանաբար կաթողիկոսական գահին նստեցված որեւէ մեկը մյուռնո շօրհնի: ԺԴ.—ԺԵ. դարերից մեզ հասած Մյուռնորհնության կանոնները խիստ սակավ են, սակայն հետագա դարերում ընդօրինակություններն աստիճանաբար ավելի շատ են կատարվում, քանի որ Հայրապետական Մաշտոցի⁸ կանոնները ծածուկ պահելու անհրաժեշտությունը հետզհետե վերանում է:

Մյուռնորհնության ծիսակարգի մեզ հասած ամենահին օրինակն Անթիլիասի համար 9 ձեռագիրն է, որը Հայրապետական Մաշտոց է: Սույն ձեռագրում Մյուռնորհնության կարգը բերված է ամբողջությամբ: Զեռագիրն ընդօրինակվել է 1311 թ., պատվիրատուն Կոստանդին Գ. Կեսարացի կաթողիկոսն է (1307—1322)⁹: Այս ընդօրինակությունը կատարվել է Ներսես Լամբրոնացու ձեռքով գրած օրինակից¹⁰: Կարելու է այն հանգամանքը, որ Կիլիկյան շրջանում Հայ եկեղեցու ծեսը էական փոփոխությունների է ենթարկվել: Ներսես Դ. Կլայեցու (1166—1173) եւ իր հաջորդների շրջանում՝ բյուզանդական եւ արեւմտյան եկեղեցիների հետ առնչությունների ժամանակ մեր եկեղեցու ծեսը կորցրել է սկզբնական անպաճույճ պարզությունը¹¹: Այս շրջանում է, որ Ներսես Լամբրոնացին Գրիգոր Դ. Տղա կաթողիկոսի (1173—1193) հանձնարարությամբ թարգմանել է Հռոմեական եկեղեցու ծիսարանը, ինչը մեծ ազդեցություն է թողել Հայ եկեղեցու ծիսական կյանքի վրա: Մյուռնորհնության կանոնում Ներսես Շնորհալի հայրապետն ունի հավելում՝ «Նոր օրհնութիւն ընդ հայցուածոց» շարականը¹²: Ղեւոնդ Ալիշանը կարծիք է հայտնում, որ ամենայն հավանականությամբ «Միւռնո-օրհնէից բովանդակ կանոնն ալ ինքն նորէն կարգաւորեք եւ ճոխացուցեք է, հաւասար ուրիշ եկեղե-

⁷ Տէս Վ. ԴԵՐԻՎՅԱՆ, Սրբալույս մյուռնո, Ս. էջմիածին, 2008, էջ 56:

⁸ Ժամանակի ընթացքում Մաշտոց ծիսամատյանի գործնական կիրառությունը դյուրացնելու համար այն բաժանել են երեք խմբի՝ քահանայական, եպիսկոպոսական եւ կաթողիկոսական կամ հայրապետական:

⁹ Տէս «Մայր ցուցակ ձեռագրաց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան», աշխ.՝ Անուշաւան վրդ. Դանիէլեանի, Անթիլիաս, 1984, էջ 96:

¹⁰ Տէս Ա. ՂԱԶԱՐՈՍՅԱՆ, Մյուռնորհնեքի կանոնը Մաշտոց ծիսարանում, «էջմիածին», 2008, թ., էջ 63:

¹¹ Տէս «Մայր Մաշտոց», հտ. Ա., գիրք Ա. (Ժ. դար), էջ 19:

¹² Տէս Անթ. ձեռ. 9, էջ 41բ, ՄՄ ձեռ. 4997, էջ 96բ—99բ, ՄՄ ձեռ. 5702, էջ 193բ—196բ, ՄՄ ձեռ. 1224, էջ 165ա—167բ, Կանոն օրհնութեան սրբալույս մեռոնին, Վաղարշապատ, 1876, էջ 37—42, Կանոն օրհնութեան սրբալույս մեռոնին, Վաղարշապատ, 1890, էջ 18—20:

ցական հանդիսից եւ տօնից. այսպէս բարեզարդելով այն կաթողիկոսաց սեփական արարողութիւնն ալ՝ փոխանակ մեղադրանացն յօտարաց՝ ձիթենւոյ իւղով չըլլալուն համար»¹³:

Մեզ հասած՝ Մյուռնոնօրհնության կարգը պարունակող հաջորդ ամենահին ձեռագիրը ՄՄ 4997 ձեռագիրն է, որն ընդօրինակվել է 1461 թ.: Գրիչը Ստեփանոսն է, իսկ պատվիրատուն Զաքարիա կաթողիկոսը¹⁴: Ժե. դարից պահպանվել է եւս մեկ ձեռագիր՝ ՄՄ 5702, որտեղ կա Մյուռնոնօրհնության կարգը: Այս ձեռագիրն ընդօրինակվել է 1471 թ. Աղթամարում, գրիչը Ներսես եպիսկոպոսն է, իսկ պատվիրատուն նախորդ ձեռագրի պատվիրատուի հաջորդ՝ Ստեփանոս կաթողիկոսը¹⁵:

Համեմատության արդյունքում պարզվել է, որ Սսի հայրապետական Մաշտոցի եւ ՄՄ 4997 համարի ձեռագրերի Մյուռնոնօրհնության կանոնների տարբերությունները չնչին են: Ակնհայտ տարբերությունն այն է, որ ՄՄ 4997 համարի ձեռագրում, ըստ ամենայնի, գրչական սխալմունքի հետեւանքով ծիսակարգում դրված է. «Ընթերցուած ի Զաքարիայ մարգարէէ» գլխագիրը, սակայն ընթերցվածը բերված է Գործք Առաքելոցից. «ԶԲանն առաքեաց որդւոյն Իսրայէլի աւետարանել զիսաղաղութիւն Յիսուս Քրիստոսի...»¹⁶:

¹³ ՂԵՒՈՆԴ ԱԼԻՇԱՆ, Շնորհալի եւ պարագայ իւր, Վենետիկ, 1873, էջ 449:

¹⁴ Տէն «Ցուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի», հտ. Ա., կազմ.՝ Օ. Եգանյան, Ա. Զեյթունյան, Փ. Այնթաբյան, Երեւան, 1964, էջ 1330:

Աղթամարի կաթողիկոսական աթոռը հիմնադրվել է 1113 թ., երբ Գրիգոր Վկայասերի քեռորդի Գրիգոր Գ-ն բազմեց Հայոց կաթողիկոսական գահին: Գրիգոր Գ-ի դեռահաս տարիքից օգտվելով՝ Աղթամարի արքեպիսկոպոս Դավիթն իր կողմնակից հինգ եպիսկոպոսների կողմից Ջորավանքում ձեռնադրվեց կաթողիկոս: Զաքարիա Գ (1433–1464) Աղթամարի կաթողիկոսական աթոռի գահակալներից էր: Նա գործուն մասնակցություն է ունեցել 1441 թ. Սսից էջմիածին հայրապետական աթոռի տեղափոխման գործում: Երբ Կիրակոս Վիրապեցին օծվեց կաթողիկոս, նրա առաջին քայլերից մեկն էր Աղթամարի կաթողիկոսության վրայից բանադրանքի վերացումը: Աղթամարի կաթողիկոսությունը պահպանեց իր հովվապետական իրավագործությունն իր թեմում՝ ճանաչելով Մայր Աթոռի գերազանցությունը: Զաքարիա Գ. կաթողիկոսը նպատակ ուներ միավորելու Աղթամարի եւ էջմիածնի աթոռները: Անգամ նրան հաջողվել է մի որոշ շրջան նստելու էջմիածնի Հայրապետական Աթոռին՝ առանց եկեղեցական ժողովի որոշման: Եւ հենց այս շրջանում՝ 1461 թ. նրա պատվերով ընդօրինակվում է Հայրապետական Մաշտոցը: Ավելի մանրամասն տե՛ս Վ. ՎԱՐԳԱՆՅԱՆ, Աղթամարի կաթողիկոսության պատմություն, Ս. էջմիածին, 2017, էջ 83–103:

¹⁵ Տէն «Ցուցակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան Մատենադարանի», հտ. Բ., կազմ.՝ Օ. Եգանյան, Ա. Զեյթունյան, Փ. Այնթաբյան, Երեւան, 1970, էջ 167:

¹⁶ Տէն ՄՄ ձեռ. 4997, էջ 89բ:

Անթ. Ձև. 9	ՄՄ ձև. 4997
Ընթերցում Յառակաց – Համբուրեն- ցէ գիս ի համբուրից բերանոյ իւրոյ... (Երգ Ա. 1–3) 28բ	Ընթերցում Յառակաց – Համբուրեն- ցէ գիս ի համբուրից բերանոյ իւրոյ... (Երգ Ա. 1–3) 89ա
Ընթերցում ի Զաֆարիայ մարգարէէ – Պատասխան ետու եւ ասեմ ցհրեշ- տակն իսկ զինչ են երկու ձիթենիքն որ կան ընդ աջմէ եւ ընդ ահեկէ աշտանա- կին... (Զաք. Դ. 11–13) 29ա	
Ընթերցում ի Գործոց առաքելոց – ԶԲանն առաքեաց որդւոցն Իսրայելի աւետարանել զխաղաղութիւն ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի... (Գործք. Ժ. 36–38) 29բ	Ընթերցում ի Զաֆարիայ մարգարէէ – ԶԲանն առաքեաց որդւոցն Իսրայելի աւետարանել զխաղաղութիւն Յիսուսի Քրիստոսի... (Գործք. Ժ. 36–38) 89բ
Սաղմոս ԽԴ. կցուրդ – Վասն այսորիկ աւծ գքեզ Աստուած Աստուած քո իւզ... (Սաղմ. ԽԴ. 8) 30ա	Սաղմոս ԽԴ. – Վասն այսորիկ աւծ գքեզ Աստուած Աստուած քո իւզով... (Սաղմ. ԽԴ. 8) 89բ
Աւետարան ըստ Մարկոսի – Եւ մինչ էր ի Բեթանիա ի տան Սիմոնի բորոտի բազմեալ... (Մարկ. ԺԴ. 3–9) 30ա	Աւետարան ըստ Մարկոսի - Եւ մինչդեռ էր ի Բեթանիայ ի տանն Սիմոնի բորոտ ի բազմեալ... (Մարկ. ԺԴ. 3–9) 89բ

ՄՄ 4997 համարի ձեռագրում բացակայում է Զաքարիայի մարգարեությունից բերված ընթերցվածը: Այս շփոթն առկա է նաեւ ՄՄ 5702 համարի ձեռագրում, որտեղ եւս բացակայում է Զաքարիայի մարգարեությունից ընթերցվածը: Սույն հանգամանքը հաշվի առնելով՝ կարող ենք ասել, որ ՄՄ 5702 համարի ձեռագիրը ծագումնաբանական կապ ունի ՄՄ 4997 համարի ձեռագրի հետ: Հատկանշականն այն է, որ ՄՄ 4997 եւ ՄՄ 5702 համարների ձեռագրերի պատվիրատուները եղել են Աղթամարի կաթողիկոսներ. առաջինի դեպքում՝ Զաքարիա Աղթամարցին, իսկ երկրորդի դեպքում՝ (ինչպես ասել ենք) Զաքարիայի հաջորդ Ստեփանոսը:

Աղթամարում ընդօրինակված ՄՄ 5702 ձեռագրի Մյուռոնօրհնության կարգը, համեմատած Անթիլիասի համար 9 ձեռագրի եւ ՄՄ 4997 ձեռագրի, ունի զգալի տարբերություններ: ՄՄ 5702 ձեռագրում առկա են հա-

վելումներ¹⁷: Այս ձեռագրում Մյուռնորհնույթյան կարգն սկսվում է 104ա էջից եւ շարունակվում մինչեւ 210բ էջը: 104ա էջից մինչեւ 117բ էջը եղած ծիսական միավորները նույնական են Անթիլիասի համար 9 եւ ՄՄ 4997 ձեռագրերի ծիսական միավորների հետ: Սակայն 118ա էջից մինչեւ 184ա էջն առկա բոլոր ծիսական միավորները հավելումներ են: 184ա–210բ էջերի միջեւ ընկած ծիսական միավորները համընկնում են Անթիլիասի համար 9 եւ ՄՄ 4997 ձեռագրերում առկա ծիսական միավորներին:

Նույնական	Ավելացված	Նույնական
104ա–118ա	118ա–184ա	184ա–210բ

Ստորեւ ներկայացնում ենք ՄՄ 5702 համարի ձեռագրում 118ա մինչ 184ա էջերում ընդգրկված ծիսական միավորների հավելումները:

Եւ քառոյն սարկաւագն—Աղաչեսցուք ամենքեան զմարդասէրն Աստուած... 118ա
Ասէ կաթողիկոսն զաղօթս—Աստուած հարցն եւ Տէր ողորմութեան... 118ա–121ա Հայր մեր... 121ա Եկայք ժողովուրդք... 121ա
Եւ ասեն շարական—Այսաւր ուրախացեալ ցնծան երկնա[յ]ինքն ընդ մարդկան... 121ա
Սաղմոս—Աւրհնեցէք զՏէր զի բարի... (Սաղմ. ՃԼԴ. 3) 121ա
Եւ քառոյն սարկաւագն—Խնդրեսցուք հաւատով... 121ա
Եւ ասէ կաթողիկոսն զաղապս զայս — Տէր Աստուած զաւրութեանց տուող ամենայն մեծամեծ բարեաց... 121բ–123բ
Եւ ապա սարկաւագն է առաջի սրբոյ սեղանոյն եւ ասեն սաղմոս—Յիշեա՛ Տէր զԴաւիթ եւ զամենայն հեզութիւն... (Սաղմ. ՃԼԱ. 1) 123բ
Աւետարան ըստ Մատթէոսի — Իբրեւ եկն Յիսուս ի Բեթանիայ ի տուն Սիմոնի բորոտի... (Մատթ. ԻԶ. 6–13) 123բ–124ա

¹⁷ Սակայն Թինաթին Քրոնցը, Դանիել Քյոլլիգանը եւ Հայնցգերդ Բրակմանը, «Մյուռնորհնույթյան ծիսակարգը Հայ եկեղեցում. գերմաներեն թարգմանությամբ եւ ծիսապատմական դիտարկմամբ» հոդվածում, խոսելով ՄՄ ձեռ. 4997 եւ 5702 համարների ձեռագրերի ընդօրինակությունների եւ գրման հանգամանքների մասին, նշում են, որ ծեսի առումով ձեռագրերը տարբերություններ չունեն, այնինչ ՄՄ ձեռ. 5702-ում առկա են զգալի հավելումներ: Տե՛ս TINATIN CHRONZ, Daniel Kölligan, Heinzgerd Brakmann, Die Feier der Myronweihe in der armenischen Kirche. Mit einer deutschen Übersetzung und liturgiehistorischen Beobachtungen, «Oriens Christianus», Band 101, 2018, էջ 187:

Եւ ապա դնեն զեղն ի վերայ սրբոյ սեղանոյն ծածկելով զնա եւ ասէ—Տէր Աստուած հղաւր ամենակալ արարիչ... 124ա—131բ
Ժողովուրդն ասեն—Ուխտանա ի բարձունս ... 131բ
Եւ այս կանոն կատարի ընթերցուած յԱռակաց — Համբուրեսցէ զիս ի համբուրից... ¹⁸ (Երգ Ա. 1—3) 131բ—132ա
Ընթերցուած Յիսայեա[յ] մարգարէ[է] — Հոգի Տեառն ի վերայ իմ վասն որո[յ] եւ ամ... (Ես. ԿԱ. 1—4) 132ա—132բ
Յակովբոս Առաքելոյն ի կաթողիկեաց — Վըշտանայցէ ոք ի ձէնչ յաղաւթս կայցէ... (Հակ. Ե. 13—16) 132բ—133ա
Ալէլուիեա ալէլուիեա Հոգի Տեառն... (Ես. ԿԱ. 1) 133ա
Աւետարան ըստ Դովաստ — Եւ դարձաւ Յիսուս զարուսեամբ Հոգւոյն ի Գալիլեա... (Ղուկ. Դ. 14—22) 133ա—133բ
Եւ սարկաւագն փարոզէ—Վասն ի վերուստ խաղաղութեան... 134ա
Եւ կաթողիկոսն ասէ զաղօթս — Գոհանամք զՔէն Միածին Որդի... 134ա—135ա
Սարկաւագն ասէ—Պըռաւսխումէ 135ա
Կաթողիկոսն ասէ—Սըրբութիւնք սրբոց վայել է... 135ա
Ժողովուրդն ասեն — Ամէն 135ա
Կաթողիկոսն ասէ—Հայր Սուրբ, Որդի Սուրբ, Հոգի Սուրբ Աւրհնութիւն Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ ... 135ա
Սաղմոս — Գտի զԴաւիթ ծառայ իմ... (Սաղմ. 2Ը. 21) 135ա
Ընթերցուած ի Զաքարիայ — Եւ դարձաւ հրեշտակն որ խաւսէր... (Զաք. Դ. 1—5) 135բ—136ա
Յովնաննու առաքելոյ ի կաթողիկեաց թղթոյն — Եւ դուք աւծութիւն ունիք առ սրբոյն... (Ա. Հովհ. Բ. 20—23) 136ա
Քարոզ Եւ եւս խաղաղութեան զՏէր... Վասն առաքման շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ... 136ա—136բ
Եւ ասէ կաթողիկոսն զաղօթս—Տէր Աստուած որ մեծդ եւ սքանչելի... 136բ—139ա
Սարկաւագն փարոզէ—Վասն ընդունելի... 139ա—139բ
Կաթողիկոսն ասէ զաղօթս—Աստուածայր որ կոչեցեր զմեզ յանուն Միածնի 139բ—140ա
Ապա առնուն ի հնոյ իւղոյն եւ ածեն ի նորն խաչանման 140ա—140բ

¹⁸ Սույն ընթերցվածը առկա է նաեւ 185բ էջում:

Եւ ասէն շարական—Որ յառաջագոյն յօրէնս... 140բ
Եւ սարկաւագն քարոզէ—Եւ եւս խաղաղութեան...Միաբան ամենեքեան... 140բ
Կաթողիկոսն ասէ զաղալս զայս — Տէր ամենակալ Աստուած զաւրութեանց... 141ա—142ա
Եւ ապա տեառնագրէ զամենեսան եւ համբուրեն զաջ կաթողիկոսին 142ա—142բ
Սարկաւագն քարոզէ—Եւ եւս գոհացարութ... 142բ
Եւ ասէ կաթողիկոսն զաղալս զայս—Տէր Աստուած ամենակալ թագաւոր յաւիտենական... 142բ—143ա
Եւ ասէ կաթողիկոսն զայս — Գոհութիւն դարձեալ մատուցանեմք... 143ա—145ա
Աղալսք զաւրաւոր Սրբոյն Գրիգորի Նարեկացոյն: Ասացեալ է վասն սրբալոյս իւղոյ մեռոնին — Ահաւոր անուն բարձեալ անպատում... 145ա—173բ
Վասն սրբալոյս իւղոյ սուրբ մեռոնին, զոր ասացեալ Սուրբ Գրիգոր Նարեկացոյն — Քանզի մեռոնս այս արհնաբանեալ զոր մարգարէն կանխաւ... 173բ—182ա
Ընթերցուած ի Ծննդոց—Ի սկզբանէ Աստուած զերկինս եւ զերկիր... (Ծննդ. Ա. 1—5) 182ա
Ընթերցուած յԱռակաց—Իմաստութիւն շինեաց իւր տուն եւ կանգնեաց... (Առ. Թ. 1—6) 182ա—182բ
Ընթերցուած ի Գործոց առաքելոց—Եւ մինչդեռ խօսէր Պետրոս զբանս զայս... (Գործք Ժ. 44—47) 183ա—183բ
Աւետարան ըստ Մատթէոսի — Եւ իբրեւ մկրտեցաւ Յիսուս... (Մատթ. Գ. 16—Դ. 2) 183բ
Քարոզ — Եւ եւս զանձինս... 184ա

ՄՄ 5702 ձեռագրում առկա այս հավելումները 1876 եւ 1890 թթ. Վաղարշապատում տպագրված Մյուռնոնօրհնության կանոններում բացակայում են, կան միայն այն միավորները, որոնք նույնական են Անթիլիասի 9 եւ ՄՄ 4997 համարի ձեռագրերում: Քանի որ ՄՄ 5702 համարի ձեռագիրն ընդօրինակվել է Աղթամարում եւ պատվիրատուն Աղթամարի Ստեփանոս Դ. կաթողիկոսն է, մեր կարծիքով՝ առկա հավելումները կատարվել են իրենց ուրույն մյուռնոնօրհնության ծիսակարգն ունենալու համար:

Մյուռնոնօրհնության ծիսակարգը պարունակող երեք ամենահին ձեռագիր մատյանների (Անթ. Ձեռ. 9, ՄՄ ձեռ. 4997, ՄՄ ձեռ. 5702) եւ 1876 եւ 1890 թթ. Վաղարշապատում հրատարակված Մյուռնոնօրհնության կա-

նոնների ծիսական միավորների համեմատական քննությունը ցույց է տալիս, որ մեզ հասած ամենահին Մյուռոնորհնության կանոնի (Անթ. ձեռ. 9) ծիսական միավորները չնչին տարբերություններով կիրառվում են այժմյան Մյուռոնորհնության ծիսակարգում: Այս մասին Կարապետեան, Տեր-Մկրտչյանը հետևյալն է գրում. «Մայր Աթոռի մատենադարանում միւռոնորհնութեան կարգը միայն 6 ձեռագիր Մաշտոցների մէջ գտանք, որոնք, գրուած լինելով ԺԳ.—ԺԸ. դարերում՝ գրեթէ բոլորովին նոյնութեամբ են առաջ բերում բոլոր խրատներն ու ընթերցուածները, ինչ որ 1876 թուին Ս. Էջմիածնում տպուած եւ ներկայումս գործածական օրինակը.... յամենայն դէպս կարելի է վստահութեամբ ասել, որ գոնէ ԺԳ. դարից այս կողմ նոյնութեամբ պահուել է այժմեան կարգը»¹⁹:

РЕЗЮМЕ

В статье «Чин освящения Святого Мира: ритуально-исторический обзор» сделана попытка обрисовать ход исторического развития обряда освящения Святого Мира, сравнивая исторические источники, особенно рукописные и печатные каноны освящения Святого Мира. В этой статье впервые рассматриваются древнейшие известные нам чины освящения святого Мира (Антелиас № 9, ММ 4997, ММ 5702), раскрывающие истоки и процесс становления нынешнего обряда. Также сравнены обряды трех вышеупомянутых древнейших патриарших ритуальных книг «Маштоц» с канонами освящения Святого Мира, напечатанными в 1876 и 1890 годах в Вагаршапате, чтобы показать ход исторического развития чина освящения Святого Мира.

SUMMARY

In the article entitled «The Blessing Ceremony of the Holy Myron: Ritual-Historical Review», I tried to outline the historical development course of the blessing ceremony of the Holy Myron by comparing historical sources, especially the handwritten and printed canons of blessing the Holy Myron. In this article, for

¹⁹ Կ. ԵՊՍ. ՏԵՐ-ՄԿՐՏՉԵԱՆ, Սուրբ Միւռոնի օրհնութիւնը, Ս. Էջմիածին, 2008, էջ 24:

the first time, the oldest rites of blessing the Holy Myron known to us (Antelias No. 9, MM 4997, MM 5702) are examined, revealing the origins and formation process of the current ceremony. I have also compared the rites of the three above-mentioned oldest Patriarchal “Mashtots” ritual books with the canons of blessing the Holy Myron printed in 1876 and 1890 in Vagharshapat to show the historical development course of the blessing ceremony of the Holy Myron.

